

Asia: VN/35729/2023

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sosiaalihuoltolain ja siihen liittyvien lakien muuttamisesta

Taustatiedot lausunnonantajalta

Edustan

Muu järjestö tai yhdistys

Lausunnonantajan lausunto

1 Onko ehdotus kokonaisuudessaan kannatettava?

Osittain ei

Perustelut tiiviisti esityksen kannatettavuudesta?

Omaishoitajaliitto pitää ehdotuksia joiltakin osin kannatettavina, mutta on huolissaan lakimuutoksen toteutuksesta säästölakina. Hallinnon keventäminen, lainsäädännön selkeyttäminen, sosiaalityön ja sosiaalihoitajien roolin vahvistaminen sekä oikea-aikaisen avun tarjoaminen ovat sinänsä hyviä ja kannatettavia tavoitteita, mutta nyt annetussa ehdotuksessa on ongelmia ja jännitteitä.

Uudistusten toteuttaminen säästötoimenpiteinä johtaa tavoitteiden välisiin ristiriitoihin esityksessä. Esitys on tältä osin ristiriitainen, koska tavoitteena on kohdentaa henkilöstöresursseja enemmän varhaiseen ja kohtaavaan työhön samalla, kun hyvinvointialueilta leikataan merkittävä määrä rahoitusta. Rahoituksen leikkaus taas on laskettu vähenevien henkilötyövuosien perusteella, jota perustellaan velvoitteiden ja työskentelytapojen muutoksilla. Esityksestä ei käy selvästi ilmi, mistä varhaiseen tukeen tarvittavat lisäresurssit on tarkoitus löytää. Tällä hetkellä luonnosesityksestä muodostuva tilannekuva on, että laskennalliset säästöt on tarkoitus leikata hyvinvointialueiden rahoituksesta jopa täysimääräisesti. Luonnoksen sivulla 123 kirjaamisvelvoitteiden keventämisestä arvioidut laskennalliset säästöt on kirjattu sivulla 129 täysimääräisinä valtiontaloutta vahvistavina säästöinä (vuonna 2027 16,3 miljoonaa euroa ja vuonna 2028 32,6 miljoonaa euroa).

Esityksessä on esimerkiksi linjattu, että jokainen asiakas on kohdattava 7 arkipäivän sisällä yhteydenotosta. Tämä on sinänsä kannatettava ajatus, mutta esityksestä ei käy ilmi, miten

tavoitteen toteuttamiseen tarvittavat henkilöstöresurssit turvataan. On aiheellista kiinnittää huomiota siihen, että hyvinvointialueilla on jo nykyisin esiintynyt haasteita lakisääteisten määräaikojen noudattamisessa.

Ehdotuksen säästöt ovat myös luonteeltaan nimenomaisesti laskennallisia, eli jää epäselväksi, miten ne toteutetaan käytännössä ja mitkä kustannusvaikutukset niillä on pidemmällä aikavälillä.

On tärkeää huomioida, että läheiset ja omaiset kantavat jo ison osan huolenpidosta ja hoivasta. Onnistuneen ja kestäväns omaishoidon edellytyksenä ovat riittävät palvelut ja muu tuki. Nyt esitetty muutos palvelutarpeen arvioinnista tuen tarpeen arviointiin herättää huolen: onko ajatuksena, että läheiset kantaisivat jatkossa tosiasiallisesti vielä suuremman vastuun? Miten vältetään, että muutos ei johda yksilöiden ja perheiden kannalta kohtuuttomiin tilanteisiin, ja että palvelut turvataan erilaisissa elämäntilanteissa, joissa avun ja tuen tarve korostuu?

Lopuksi todettakoon, että Omaishoitajaliitto pitää sosiaalihuollon hallinnollisen työn keventämistä ja palveluiden sujuvoittamista tärkeänä. Uudistuksia ei kuitenkaan tulisi toteuttaa tavalla, joka heikentää asiakkaiden oikeusturvaa, palveluiden tosiasiallista saatavuutta tai siirtää kasvavaa vastuuta läheisille ilman riittäviä tukitoimia.

2 Vastaavatko ehdotukset esityksen tavoitteita?

Osittain ei

Perustelut tiiviisti esityksen tavoitteista?

Vaarana on, että resurssien vähentäminen johtaa siihen, että esityksen tavoitteiden toteutuminen jää riippumaan pitkälti hyvinvointialueen tahtotilasta ja rahoituksen prioriteeteista. Ensinnäkin hyvinvointialueet ovat kireässä rahoitustilanteessa kohdistaneet säästötoimia usein palveluihin, joiden järjestämisvelvollisuus ei ole lainsäädännössä yhtä velvoittavasti säädetty. Toiseksi esitys selkeyttäisi esimerkiksi sosiaaliohjauksen ja sosiaalityön asemaa, mutta samalla herää huoli siitä, että pääsy muiden tarpeellisten tai välttämättömien palveluiden piiriin voi myös vaikeutua, jos asiakkaalle tarjotaan ainoastaan tukea sosiaalihuollon ammatillisena asiantuntijatyönä eikä asiakkaalle tehdä valituskelpoisia päätöksiä.

Omaishoitajaliitto kokee, että lainsäädäntöä tulee kehittää niin, että esimerkiksi kirjaaminen ja hallinnollinen työ eivät kuormita henkilöstöä kohtuuttomasti. Muutoksia ei tulisi kuitenkaan tehdä asiakkaan oikeusturvan ja aseman kustannuksella, vaan tarkkaan harkiten ja varovaisuusperiaatetta mukailten.

3 Lausuntopalaute luvusta 1, onko erityistä tukea tarvitsevaa asiakasta koskeva pykäläesitys 5 a § kannatettava?

Osittain kyllä

Perustelut tiiviisti esityksen kannatettavuudesta?

On hyvä, että asiat on koottu yhteen pykälään. Omaishoitajaliitto painottaa, että jokaiselle tukea ja apua tarvitsevalle turvataan vastaisuudessakin laadukas asiakastyö ja riittävä tuki ja palvelut

elämäntilanteeseen ja yksilöllisiin tarpeisiin nähden. Emme kannata erityisen tuen tarpeen määritelmän kaventamista nykyisestä.

4 Lausuntopalaute luvusta 2, onko erillinen hyvinvoinnin edistämistä koskeva 10 a § kannatettava?

Osittain kyllä

Perustelut tiiviisti esityksen kannatettavuudesta?

On kannatettavaa katsoa hyvinvointia kokonaisvaltaisesti. Riittävä ennakointi ja hyvinvoinnin edistäminen voivat vähentää tai siirtää raskaampien palveluiden tarvetta sekä lisätä yksilöiden yleistä hyvinvointia.

Jatkovalmistelussa tulee kiinnittää huomiota siihen, onko edistämismuutokset riittävän kattava ja miten lain soveltajia ohjataan huomioimaan muu tarkoituksenmukainen lainsäädäntö. Tämä on tärkeää, jotta lain soveltajat, joilla ei välttämättä ole juridista koulutusta, osaavat huomioida ja hyödyntää myös muuta tarkoituksenmukaista lainsäädäntöä esimerkiksi mielenterveyspalveluihin liittyvissä tilanteissa.

Mikäli asiakkaan asema heikkenee siten ja pääsy tarkoituksenmukaisiin palveluihin vaikeutuu, voi tämä johtaa omaisten vastuun ja kuormituksen kasvuun tai siihen, että asiakas jää ilman tarvitsemaansa apua ja tukea.

5 Lausuntopalaute luvusta 3 - sosiaalityö ja sosiaaliohjaus: Ovatko ehdotukset selkeitä ja toteutettavissa olevia?

-

Perustelut tiiviisti?

Uudistus voi olla tarkoituksenmukainen, mutta siihen liittyvät puutteet asiakkaan oikeusturvassa herättävät huolta. Omaishoitajaliitto korostaa, että hallinnollisten menettelyjen keventämisestä huolimatta asiakkaalla tulee vähintään pyydettyä olla oikeus saada asiassa valituskelpoinen päätös. Tämä liittyy olennaisesti perustuslain 21 §:ssä turvattuun oikeuteen hyvään hallintoon ja oikeusturvaan. Oikeusturvan toteutuminen on tärkeää erityisesti siksi, että myös sosiaalityö ja sosiaaliohjaus voivat muodostua pitkäkestoisiksi prosesseiksi.

Esityksestä välittyi lisäksi vaikutelma, että sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen tarjoamista voitaisiin pitää asiakkaan näkökulmasta riittävänä tukena ilman muiden palveluiden tai tukitoimien järjestämistä. Tällainen tulkinta voi pahimmillaan johtaa siihen, että asiakkaan oikeusturva ja tosiasiallinen mahdollisuus saada tarvitsemaansa palveluja jäävät hyvin heikoiksi.

6 Lausuntopalaute luvusta 3 - lapsiperhepalvelu: Onko ehdotus uudesta lapsiperhepalvelusta ja siihen sisältyvästä taloudellisesta tuesta selkeä ja toteutettavissa oleva?

-

Perustelut tiiviisti?

Palveluiden kokoaminen ja yhteensovittaminen voi olla kannatettava, ja Omaishoitajaliitto pitää tärkeänä tavoitetta tarjota perheille oikea-aikaista tukea nykyistä sujuvammin ja ilman tarpeetonta palveluiden välillä siirtymistä.

Liitto on kuitenkin huolissaan siitä, että esitetty toteutustapa voi heikentää nykyisten matalan kynnyksen ja moniammatillisten palveluiden, kuten perheneuvolatoiminnan, toimintaedellytyksiä. Perheneuvonnan lakisääteisen järjestämisveloitteen poistaminen voi kaventaa perheiden pääsyä varhaiseen tukeen sekä esimerkiksi psykologien asiantuntemuksen hyödyntämistä varhaisessa vaiheessa. Monille perheneuvola on tärkeä ennaltaehkäisevä tuki ennen kuin tilanteet kriisiytyvät ja reitti oikeiden palveluiden piiriin. Monimutkainen palveluviidakko on aito haaste, mutta nyt esitetyt muutokset eivät tätä ongelmaa vielä ratkaise. Huolena on myös toimivien palvelukokonaisuuksien alasajo säästöpainessa.

Omaishoitajaliitto kantaa erityisesti huolta vaikutuksista, joita voi koitua perheille, joissa eletään vammaan, pitkäaikaissairauteen tai muun sitovan hoivavastuun kanssa. Perheneuvoloitten kaltaisilla palveluilla voi olla tärkeä merkitys myös sisaruksille. Omaishoitajaliitto pitää tärkeänä, että palveluiden muutoksia arvioidaan huolellisesti lapsen edun, perheiden kokonaistilanteen sekä palveluiden tosiasiallisen saavutettavuuden näkökulmasta.

Huolena on lisäksi, että osa perheistä ei nykyisinkään saa riittäviä palveluita ennen hakeutumista lastensuojelun asiakkuuteen. Siksi on tärkeää varmistaa, että oikea-aikainen ja riittävä tuki turvataan myös jatkossa riittävän varhaisessa vaiheessa.

Omaishoitajaliitto kannattaa ehdotukseen sisältyvää mahdollisuutta taloudellisen tuen maksamiseen erityisen tuen tarpeessa olevalle lapselle.

7 Lausuntopalaute luvusta 3 - Onko ehdotus uudesta työikäisten toimintakyvyn ja osallisuuden tuen palvelusta selkeä ja toteutettavissa oleva?

-

Perustelut tiiviisti?

Eri-ikäisiin asiakasryhmiin kohdistuvat vaikutukset tulisi arvioida tarkasti, sillä nykyisen palvelun tilalle tuleva 17 §:n mukainen "työikäisten toimintakyvyn ja osallisuuden tuki" on suunnattu ainoastaan työikäisille. Huolta herättää esimerkiksi se, miten esimerkiksi iäkkäiden ja nuorten vastaavanlaiset tarpeet huomioidaan jatkossa.

Omaishoitajaliitto peräänkuuluttaa, että eri-ikäisten henkilöiden oikeutta päivätoimintaan tulisi vahvistaa lainsäädännössä. Pyydämme jatkovalmistelussa varmistamaan myös, että sosiaalisen kuntouksen pykälän poistaminen ei tosiasiallisesti heikennä pääsyä eri-ikäisten ihmisten päivätoimintaan. Sekä päivätoiminta että työtoiminta ovat myös omaishoitajille tärkeä henkireikä arjessa. Mikäli omaishoitajien ja perheen saama muu tuki heikkenee, voi tämä johtaa sekä raskaampien palveluiden ennen aikaiseen tarpeeseen ja/tai läheisen pitkäaikaiseen lisäkuormitukseen.

8 Muu lausuntopalaute lukuun 3?

-

9 Lausuntopalaute sosiaalihuollon toteuttamisen alkuvaiheessa: neuvonta ja ohjaus, vireilletulo ja sosiaalihuollon asiakkuus, yhteyden saaminen sosiaalihuoltoon ja tuen tarpeen arviointi (luvut 2 ja 4) Ovatko ehdotukset selkeitä ja toteutettavissa olevia?

-

Perustelut tiiviisti?

Omaishoitajaliitto pitää lähtökohtaisesti myönteisenä, että tuen tarvetta ja siihen vastaamista tarkastellaan monipuolisesti. Olemme silti huolissamme uudistuksen nostavan kynnystä päästä tarvittavien palveluiden piiriin. Vaarana on, että muutos palvelutarpeen arvioinnista tuen tarpeen arviointiin voi vahvistaa niin sanottua omaisolettamaa, jossa läheisten oletetaan tosiasiallisesti kantavan yhä suuremman vastuun hoidosta ja huolenpidosta. Tämä on ongelmallista, sillä omaiset kantavat jo nyt valtaosan läheisten hoivasta ja huolenpidosta. Toiseksi yhteiskunnassa on myös kasvava joukko yksinäisiä ihmisiä, joilla ei välttämättä ole perhettä tai muuta lähipiiriä.

10 Lausuntopalaute luvusta 4 – asiakassuunnitelma ja omatyöntekijä? Ovatko ehdotukset selkeitä ja toteutettavissa olevia?

-

Perustelut tiiviisti?

Omaishoitajaliiton kokemuksen mukaan asiakassuunnitelma on tärkeä väline asiakastyössä, ja sen asema sekä käyttö tulevaisuudessa herättävät huolta. Asiakassuunnitelman merkityksen heikkeneminen voi aiheuttaa ongelmia esimerkiksi tuen tarpeiden ennakoinnissa sekä tiedonkulussa tilanteissa, joissa omatyöntekijä vaihtuu.

Eryteisesti omaishoidossa asiakas- tai palvelusuunnitelmalla on keskeinen rooli, koska omaishoitoa koskevan lainsäädännön mukaan omaishoidon sopimuksen liitteenä tulee olla hoito- ja palvelusuunnitelma (laki omaishoidon tuesta 7 § ja 8§). Se on omaishoidon sopimuksessa ainoa osa, jossa itse hoitoa tarvitsevan näkökulmat ja tarpeet selkeästi kirjataan. Lisäksi yleinen kokemus on ollut, että omatyöntekijä on omaishoidossa tärkeä tuki.

11 Lausuntopalaute luvusta 4 - erityistä tukea tarvitsevan lapsen sosiaalityöntekijän asiakasmitoitus. Onko ehdotus selkeä ja toteutettavissa oleva?

Osittain kyllä

Perustelut tiiviisti?

Emme osaa ottaa kantaa mitoituksen tarkkaan lukumäärään, mutta pidämme tärkeänä, että asiakasmäärät pysyvät kohtuuden rajoissa. Erilaiset joustot sisarusten ja perheiden huomioimisessa ovat tervetulleita

12 Muu lausuntopalaute lukuun 4?

-

13 Lausuntopalaute luvusta 5 - sosiaalityöntekijän erityiset tehtävät. Onko ehdotus selkeä ja toteuttavissa oleva?

-

Perustelut tiiviisti?

-

14 Lausuntopalaute luvusta 5 - sosiaalihuollosta vastaava viranhaltija. Onko ehdotus selkeä ja toteuttavissa oleva?

Kyllä

Perustelut tiiviisti?

Sosiaalihuollon omassa laillisuus seurannassa ja hyvän hallinnon toteutumisessa esiintyy toisinaan puutteita. Uskomme, että vastaava viranhaltija parantaa tilannetta sekä toiminnan kehittämistä lain reunaehdot huomioiden.

15 Lausuntopalaute sosiaalihuollon asiakastietojen kirjaamisesta. Onko ehdotus selkeä ja toteuttavissa oleva?

-

Perustelut tiiviisti?

-

16 Lausuntopalaute asiakasmaksuihin ehdotetuista muutoksista?

Suhtaudumme kielteisesti asiakasmaksujen korotuksiin. Omaishoitajaliiton kanta on ollut, että omaishoidon ohella tulee aina olla saatavilla myös muita tapoja vastata lisääntyneeseen avun, tuen ja hoivan tarpeeseen. Mikäli asiakasmaksut nousevat, on mahdollista, että muut palvelut eivät enää ole taloudellisesti realistisia ja saavutettavia vaihtoehtoja. Muutokset tulevat koskemaan myös monia omaishoitajia ja omaishoitoa saavia asiakkaita, koska on tavanomaista, että omaishoidon rinnalla toteutetaan myös kotiin tuotavia palveluja. Lisäksi läheisten hoivatilanteet voivat liittyä myös muihin tilanteisiin kuin sopimusomaishoitoon ja myös näiden kotitalouksien kohdalla muutokset tulevat lisäämään nousseiden asiakasmaksujen aiheuttamaa taloudellista kuormitusta.

Mikäli asiakasmaksulakiin tehdään muutoksia, Omaishoitajaliitto ehdottaa, että omaishoitajien vapaat, vähintäänkin omaishoitolain 4a §:n mukainen sijaishoito, säädettäisiin maksuttomaksi, koska se on kustannuksiltaan kustannustehokkain vapaan järjestämistapa ja sen toteuttaminen jää usein perheen vastuulle. Lisäksi siitä muodostuu usein lisäkustannuksia kuten esimerkiksi ruoka, majoitus ja matkakuluja. Tämänkaltainen toimenpide olisi perusteltua, koska nykyisin lakisääteisten vapaiden toteutumisessa on merkittäviä haasteita. (Vrt. esim. VTV:n tarkastuskertomus läkkäiden

omaishoidon tuesta, 2026). Mikäli vapaita ei voida säätää maksuttomimmiksi, tulisi niiden vähintäänkin kerryttää asiakasmaksulain 6a §:n mukaista maksukattoa.

HE-luonnoksen sivuilla 134–136 esitetyt selvitykset asiakasmaksujen muutoksista ja vaikutuksista kotitalouksille ovat hyvä lähtökohta, mutta jatkovalmistelussa olisi myös hyvä tarkastella muutoksia tarkemmin suhteessa oleviin tuloihin ja toisaalta menoihin, jotka eivät sisälly palvelumaksuun. Esimerkiksi pelkästään niin sanottujen sairausvakuutuslain mukaisten Kela-kyytien omavastuu voi olla peräti 300 euroa henkeä kohden vuodessa.

Omaishoitajaliitto pitää tärkeänä, että asiakasmaksulain 11 §:n mukaisia maksujen alentamis- ja perimättäjäntämiskäytäntöjä vahvistetaan asiakkaan eduksi esimerkiksi hyödyntämällä tulorekisteritietoja jo asiakkuuden varhaisessa vaiheessa. Nykyisin satojatuhansia sotemaksuja päättyy vuosittain ulosottoon.

17 Lausuntopalaute muista säädösmuutosehdotuksista?

Lausuntokyselyssä ei ollut kohtaa yleisille muille huomioille, joten kirjaamme ne tähän. Omaishoitajaliitto katsoo, että asiakasprosessien sujuvoittamista ja hallinnollisen työn keventämistä olisi mahdollista edistää myös muilla keinoilla kuin palveluiden ja oikeusturvan heikentämisellä. Liitto esittää jatkovalmistelussa tarkasteltavaksi erityisesti seuraavia toimenpiteitä:

- asiakasmaksulain 11 §:n mukaisten maksujen alentamis- ja perimättäjäntämiskäytäntöjen kehittämistä esimerkiksi automaattista päätöksentekoa ja tulorekisteritietoja hyödyntämällä,
- sosiaalihuollon ja työvoimaviranomaisten välisen tiedonvaihdon ja yhteistyön vahvistamista työikäisten henkilöiden sujuvan ja riittävän sosiaaliturvan turvaamiseksi,
- pitkäkestoisempien päätösten laajempaa hyödyntämistä tilanteissa, joissa tuen tarve on arvioitavissa pysyväksi tai pitkäaikaiseksi, jotta vältetään tarpeeton päätösten uusiminen,
- eri viranomaisten tekemien päätösten nykyistä laajempaa huomioimista ja hyödyntämistä päällekkäisen arviointi- ja päätöstyön vähentämiseksi.

18 Antaako esitysluonnos riittävän ja oikean kuvan lakiehdotusten taloudellisista vaikutuksista?

Osittain ei

Perustelut tiiviisti?

Esityksessä annetaan melko monipuolinen kuva vaikutuksista. Tosiasiallisia vaikutuksia omaisten arkeen tulisi kuitenkin tarkastella paljon tarkemmin. Esimerkiksi kasvavaa hoivavastuuta ja sen merkitystä työllisyyteen, verokertymiin ja eläkekertymiin sekä tasa-arvokehitykseen tulisi avata enemmän. (Vrt. Heta Melartin, Joku muu hoitaa: Miten ympärivuorokautisen palveluasumisen säästöt vaikuttavat palkattomaan hoivaan ja läheisten työllisyyteen, 2024)

Muistutamme myös, että sosiaalihuollon puutteet voivat johtaa palvelutarpeiden kasautumiseen ja siirtymiseen raskaampiin palveluihin, mikä voi kasvattaa kustannuksia muualla palvelujärjestelmässä, kuten erikoissairaanhoidossa ja päivystyspalveluissa. Myös kustannusten hallinnan näkökulmasta on siksi keskeistä turvata pääsy riittäviin palveluihin jatkossakin.

19 Antaako esitysluonnos riittävän ja oikean kuvan lakiehdotusten muista vaikutuksista ja yhteisvaikutuksista?

Osittain kyllä

Perustelut tiiviisti?

Vaikutusarvioinnit ovat varsin monipuoliset ja analyttiset, tästä kiitos. Pelkkä vaikutusarviontien kirjaaminen ei kuitenkaan yksinomaan ole riittävää, vaan tunnistettuihin riskeihin tulee reagoida sekä lain valmistelun että mahdollisen toimeenpanon yhteydessä.

Vartio Elias
Omaishoitajaliitto ry